

Остоја Раилић

ЈУ Музеј Републике Српске Бањалука
ostrailic2@gmail.com

УДК 341.322.5(=163.41)(048.83

DOI: 10.7251/SIC2306203R

ДОДАТНО УЧВРШЋЕН ТЕМЕЉ ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ ИСТОРИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

(Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица, Атлас злочина над Србима током Одбрамбено-отаџбинског рата I 1992 (Бањалука: Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица, 2022, стр. 1296)

Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица (РЦИРЗ) 2022. године објавио је први том *Атласа злочина над Србима током Одбрамбено-отаџбинског рата*. Први том започетог пројекта обухвата 1992. годину. У плану је да у наредним томовима Атласа буду обрађени злочини почињени 1993, 1994. и 1995. године. Овим значајним дјелом за проучавање Одбрамбено-отаџбинског рата као једног од најзначајнијих периода историје Републике Српске РЦИРЗ је наставио са праксом започетом протеклих година. У њиховом издању објављена је публикација *Република Српска у Одбрамбено-отаџбинском рату* као историјски преглед и то у два издања. Група аутора објавила је *Страдање Српчана на озренско-возућком ратишту* 2018. године. Никола Борковић објавио је 2019. године публикацију о страдању беба у КБЦ Бањалука под насловом *Шта су скривиле? Страдање беба у Клиничко-болничком центру Бања Лука, у мају и јуну 1992*. Генерал Душан Кукобат и историчар др Бојан

Димитријевић написали су монографију *2. крајишки корпус Војске Републике Српске* која је објављена 2019. године. Поменућа установа издавач је публикације *30. пјешадијска дивизија* 2020. године. *Одсудна одбрана* дјело је Предрага Лоза које говори о „Митровданским офанзивама“ 1992. и 1994. године на Источну Херцеговину а које је изашло из штампе 2021. године. Горан Латинковић објавио је монографију *Студентска бригада Војске Републике Српске (1994-1995)* 2021. године. У току 2022. године објављене су публикације *Војска Републике Српске* и *Дјеца жртве рата*. Исте године штампана је публикација генерал-мајора Ђуре Бороње *Ваздухопловство и противваздушна одбрана у Одбрамбено-отаџбинском рату 1992-1995*. Посебно значајно дјело за проучавање Одбрамбено-отаџбинског рата као сегмента историје Републике Српске јесте *Жртве Одбрамбено-отаџбинског рата* објављено 2019. године. Темелји проучавања Одбрамбено-отаџбинског рата као дијела историје Републике Српске додатно су учвршћени објављивањем дјела *Атлас злочина над Србима током Одбрамбено-отаџбинског рата I 1992*.

Атлас злочина на Србима током Одбрамбено-отаџбинског рата I 1992. започиње уводним дијелом (стр. 9-22) а потом слиједи 76 посебно насловљених поглавља. На првој страни сваког поглавља наведена је општина, локалитет/појам страдања и датум страдања. Ради се о 76 стратишта у којима су описана страдања Срба током Одбрамбено-отаџбинског рата од 26. марта до 23. децембра 1992. године. У тим страдањима животе је изгубило укупно 1.985 српских жртава. Ради се о следећим поглављима: „Сијековац“ (стр. 23-35), „Купрес“ (стр. 37-57), „Костреш“ (стр. 59-66), „Барово“ (стр. 67-75), „Велики парк“ (стр. 77-91), „Чардак“ (стр. 93-119), „Случај Добровољачка“ (стр. 121-177), „Граховиште“ (стр. 179-196), „Бљечева и Гниона“ (стр. 197-208), „Букова греда“ (стр. 209-226), „Међе“ (стр. 227-239), „Тузланска колона“ (стр. 241-280), „Блаце“ (стр. 281-293), „Горњи Пофалићи“ (стр. 295-318), „Витковићи“ (стр. 319-328), „Жутица“ (стр. 329-337), „Борак брдо“ (стр. 339-344), „Касатићи“ (стр. 345-363), „Горња Буковица“ (стр. 365-375), „Брадина“ (стр. 377-393), „Коњевић поље“ (стр. 395-400), „Опарци“ (стр. 401-406), „Ледићи“ (стр. 407-418), „Чапљина“ (стр. 419-432), „Чемерно“ (стр.

433-452), „Рупово брдо“ (стр. 453-463), „Врановићи“ (стр. 465-482), „Кртинe“ (стр. 483-489), „Мостар“ (стр. 491-513), „Брезје“ (стр. 515-541), „Високо“ (стр. 543-568), „Ратковићи“ (стр. 569-580), „Заборани“ (стр. 581-594), „Лозница“ (стр. 595-604), „Брежани“ (стр. 605-623), „Породица Голубовић“ (стр. 625-635), „Водице“ (стр. 637-646), „Крњићи“ (стр. 647-659), „Загони“ (стр. 661-673), „Породица Ристовић“ (стр. 675-688), „Залазје и Сасе“ (стр. 689-718), „Зукићи“ (стр. 719-728), „Јабука“ (стр. 729-746), „Магашивићи“ (стр. 747-756), „Хранча“ (стр. 757-766), „Рогој“ (стр. 767-782), „Јелашци“ (стр. 783-795), „Осија“ (стр. 797-807), „Поточани“ (стр. 809-818), „Јежестица“ (стр. 819-837), „Клисура“ (стр. 839-845), „Шадићи Горњи“ (стр. 847-859), „Јабланица“ (стр. 861-870), „Троврх“ (стр. 871-884), „Кукавице“ (стр. 885-903), „Растошница и Рожањ“ (стр. 905-927), „Пољице“ (стр. 929-938), „Заваит“ (стр. 939-944), „Буквик“ (стр. 945-986), „Залужје“ (стр. 987-994), „Сердари“ (стр. 995-1014), „Ново село“ (стр. 1015-1025), „Папратна њива“ (стр. 1027-1035), „Миросавци“ (стр. 1037-1052), „Подравање и Браћан“ (1053-1083), „Рогосија“ (1085-1103), „Фаљеновићи“ (стр. 1105-1109), „Факовћи“ (стр. 1111-1128), „Шетићи“ (стр. 1129-1150), „Мракањ и Средње“ (стр. 1151-1162), „Меремшље“ (стр. 1163-1178), „Млини“ (стр. 1179-1185), „Глођанско брдо“ (стр. 1187-1212), „Бјеловац“ (стр. 1213-1254), „Јошаница“ (стр. 1255-1286) и „Цикотска ријека“ (стр. 1287-1296). Наведена поглавља садрже посебно насловљене цјелине: „Географски положај и етнички састав становништва“ одређене локалне заједнице (код првог помена неког стратишта на тој општини), „Опис догађаја“, „Жртве“, „Непријатељске војне формације које су учествовале у нападу“ и „Правосудни процеси“. Етнички састав становништва дат је према пописима из 1991. и 2013. године.

Уводни дио започет је кратким послеријатним историјатом организације Републичког центра за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица. Поменут је институционални приступ истраживању. Постављени су оквири истраживања који су претходили објави публикације. Просторни оквир су простори Босне и Херцеговине а хронолошки је за први том 1992. година, а за цијели пројекат период од 1992. до 1995. године. Наглашено је да је постављен критеријум за „упис“ у *Атлас злочина*

– најмање четири страдала лица у једном нападу. Издавач је нагласио да су на тај начин изван Атласа остали страшни злочни наводећи примјере страдања Слободана Стојановића и Мирјане Драгичевић. С тим у вези наглашено је да *Атлас злочина* није *Попис жртава* који је већ објављен, као што је поменуто, 2019. године. Први том Атласа односи се на 1992. годину. Мјеста злочина у првом тому Атласа обрађена су хронолошки. Апострофирана је бруталност приликом извршења злочина. Нико није био поштеђен страдања. Убијани су на звјерски начин истовремено дјеца, жене, старци. Указано је на иживљавање над мртвим тијелима жртава. Побројани су извори истраживања и методе које су примјењиване. У поглављима о појединачним стратиштима прво потпоглавље, када се ради о првом помену мјеста страдања на некој општини, посвећено је географском положају и етничком саставу становништва те локалне заједнице према пописима из 1991. и 2013. године. Након тога следи главни дио истраживања сваког стратишта. То је опис догађаја кроз настојање да се опишу сви сегменти ратног злочина. Тај дио допуњен је значајним бројем фотографија. Посебно се издвајају фотографије жртава које су страдале. Поједине фотографије приказују измасакрирана тјела жртава. У потпоглављу о жртвама дата је табела са подацима: редни број жртве на датом стратишту, ИД број (број жртве у електронској бази РЦИРЗ-а), презиме жртве, име оца, име жртве, година рођења, датум страдања и напомена. Посебно потпоглавље садржи податке о војним формацијама које су починиле злочине. Завршна цјелина описа сваког стратишта посвећена је правосудним процесима пред МКСЈ, Судом БиХ, судовима Републике Српске и Федерације БиХ и судовима у региону. У њој су наведени подаци о процесима који су вођени до 1. јула 2022. године. За највећи број од 76 стратишта нема судског епилога. Најмањи број је гдје постоје осуђени извршиоци злочина док за одређен број стратишта судски процеси су у току. Први злочини над српским народом десили су се прије званичног почетка ратних сукоба у БиХ и то у селу Сијековац 26. марта 1992. године. Злочине над српским народом током 1992. године вршили су припадници ТО касније Армије Р БиХ, ХВО-а, Хрватске војске. У монструозним злочиним над незаштићеним на-

родом страдали су потомци српских жртава из Другог свјетског рата и то чак на велике православне празнике (Ђурђевдан, Петровдан, Никољдан).

Први злочин који је описан у првом тому *Атласа* је злочин који је почињен над српским народом прије почетка ратних сукоба у БиХ у близини тада Босанског Брода. Ради се о злочину у селу Сијековац 26. марта 1992. године. У том злочину страдало је укупно девет Срба а од тога броја три сина и отац тј. четири особе из породице Зечевић. Поред Јове Зечевића и његових синова Милана, Петра и Саве страдало је још пет лица из Сијековца тог дана. Лука Милошевић и његови синови Жељко и Драган те Мирко Радановић и Срето Тривић. Према подацима РЦИРЗ-а поред ових лица након напада на Сијековац па до ослобађања од стране Војске Републике Српске страдало је још девет лица из Сијековца: четири из породице Бачић, три из породице Кушљић, два из породице Миличић те једно из породице Седлић. За овај злочин до поменуте хронолошке одреднице одговарало је само једно лице. Одређен систем може се уочити код почињених злочина: исти временски интервал у ком су почињени на различитим локалитетима или исте снаге које су га починиле у истим локалним заједницама (на различитим локалитетима у одређеним временским размацима). Уз то вишеструко чињење злочина на територији једне општине. Више злочина почињено је на територији општине Купрес од 3. до 8. априла 1992. године. Прво је у Доњем Маловану 3. априла убијено 11 српских цивила од којих девет из породице Дувњак. У нападима на Купрес од 3. до 8. априла убијено је још 40 лица српске националности. Поред тога још 18 лица је након напада на Купрес убијено, преминуло или нестало. У селу Рилић страдала су три лица 7. априла, а у селу Занаглина 9. априла четири лица. У злочину у селу Ботун 10. априла три лица. До тренутка објављивања ове публикације нико није био процесуиран за злочине на територији општине Купрес од 3. до 8. априла 1992. године. Готово у исто вријеме, 4. априла, убијено је 11 српских цивила у селу Костреш (општина Дервента). Злочин су починиле исте снаге као и злочин у Сијековцу код Брода неколико дана раније. Као и за злочине у Купресу нико није одговарао ни за злочине у Кострешу. Мањим дјелом процесурини су одговорни

за злочине у Брадини код Коњица и логору Челебићи. Међутим, нико није одговарао за злочин почињен на магистралном путу Зворник-Милићи у Коњевић пољу 27. маја 1992. године када је страдало пет лица српске националности. У бројним злочинима почињеним над српским цивилима страдале су цијеле породице. На звјерски начин убијена су дјеца. Посебно је свиреп злочин над члановима породице Голубовић из Коњица који се десио највјероватније у ноћи са 1. на 2. јул 1992. године. Четверочлана породица Голубовић одведена је из свог стана: гимназијски професор географије Ђуро Голубовић, његова супруга Власта инжењер архитектуре и њихова дјеца Петар и Павле Голубовић. Старији син Петар био је преживио након што су му родитељи и брат били убијени. Успио је доћи до полицијског пункта и саопштити шта се десило са његовом породицом. Недуго затим он је убијен. Страдалој дјеци из породице Голубовић Анис Косовац подигао је спомен-плочу на улазу у православно гробље на Мусали у Коњицу. Приликом освећења обновљеног храма Светих апостола Петра и Павла на Борцима код Коњица 2009. године на икони Св. Првоврховних апостола осликани су и Петар и Павле Голубовић. У Горњим Велешићима 8. јула 1992. године убијено је шест чланова породице Ристовић. Након диверзије на регионалном путу Фоча-Заваит-Челебићи страдала је четворочлана породица Секуловић из Фоче. Дјеца су била у доби од шест и двије године. Четири члана породице Вуковић убијено је у селу Фаљеновићи код Вишеграда 4. октобра 1992. године.

У нападу припадника Армије Р БиХ на село Крњићи (општина Сребреница) 19. јула убијено је 19 Срба а међу њима и парох у Секеланима презвитер Бобан Лазаревић (1964-1992) који је убијен у порти храма у Крњићима. Свештенослужитељ из Склана у Крњићима је боравио у вези са сахраном претходних дана убијеног мјештанина Склана. Други страдали свештеник Српске православне цркве био је Недељко Поповић (1955-1992) у Трнову. Његово убиство почетком јуна претходило је страдњу више десетина становника Трнова у нападима крајем јула и почетком августа 1992. године. Као и код других злочина нападачи су након убистава извршили присвајање покретне имовине убијених Срба. Непокретну срп-

ску имовину су уништавали или су у њу усељавали. Поједина мјеста нападана су у више наврата за неколико дана. Тако је село Загони код Братунца нападнуто два пута а страдало је укупно 21 лице. Први напад био је 5. јула а потом на Петровдан. Први пут је убијено 14 а други пут 7 лица. Прије муслиманског напада на српска села Залазје и Сасе 8. јуна и 12. јула 1992. године, у којима је убијено 52 лица, још 8. маја ликвидан је судија Основног суда у Сребреници и народни посланик СДС-а Горан Зекић. Током напада на шири рејон Јабуге код Фоче 23. и 24. јула страдало је 48 жртава. Тада је убијен Милош Вуковић (1923-1992) који је био учесник битке на Сутјесци и пробоја Сремског фронта. Монструозни су начини ликвидације. Анђелку Млађеновићу у Јежестици код Братунца одсијечена је глава 8. августа 1992. године. Истовјетан је начин на који је страдала Савка Млађеновић. На истом локалитету страдао је његов брат Драган коме је глава смрска на тупим предметом. Приликом напада на Клисуру, Бурсиће и Хадровиће код Вишеграда 8. августа 1992. године убијено је осам Срба. У том нападу након убиства спаљене су на три микролокалитета Јока Вукашиновић, Божана и Станојка Ичагић те Даница Кусмук. Приликом напада на Сердаре код Котор Вароша 17. септембра 1992. године убијено је 16 Срба. Куће су им запаљене а тијела Славка Бенцуза, Славише Сердара и Споменке Тепић су изгорјела. У Пољицама код Фоче убијено је 18 Срба, а 20. септембра код Папратне њиве у истој општини убијено је 39 Срба. Трагови иживљавања и маскирања видљиви су на српским жртвама злочина из Рогосија код Власенице 26. септембра 1992. године. Стравичне су фотографије жртава. Поред масакрирања жртава примјетно је понављање страдања Срба на истим локалитетима 1941. и 1992. године односно током Другог свјетског рата и за вријеме Одбрамбено-отаџбинског рата. Уз то примјетна су убиства на вјерске празнике. Такав примјер је село Миросавци код Лопара. Крајем новембра 1941. године убијено је 104 становника, а 17. августа и 23. септембра 1992. године убијено је 13 лица. Слична ситуација била у селу Подравно код Сребренице. Након више десетина страдалих 1941. године из Подравна 24. септембра 1992. године након напада на ово српско село и на површински коп „Браћан“ убијено је 41 Србин. Нешто мало више од

педесет година након покоља Срба из Факовића код Братунца у прољеће 1942. године дошло је до новог страдања Срба. У нападу на Факовиће и Бољевиће 5. октобра 1992. године убијено је 25 Срба. На Никољдан 1992. године убијено је 56 лица у нападу на српско село Јошаница код Фоче. Поред злочина над цивилним становиништвом било је масовних злочина над припадницима Војске Републике Српске. Такав злочин десио се на Глођанском брду код Зворника 6. новембра 1992. године када је страдао 51 припадник Војске Републике Српске (још девет се води као нестало). Последњи злочин који је описан у првом тому *Атласа* је убиство из засједице 12 српских цивила и припадника Војске Републике Српске. Злочин се догодио 23. децембра 1992. године у Цикотској ријеци код Власенице.

Први том *Атласа* представља важну полазну основу за истраживање страдања српског народа и проучавање Одбрамбено-отаџбинског рата у току 1992. године као сегмената историје Републике Српске. Могућности за истраживање страдања српског народа и Одбрамбено-отаџбинског рата у току 1993, 1994. и 1995. године значајно ће бити проширене са објављивањем следећих томова *Атласа* који ће се односити на наведене године. Имајући у виду потребу да о страдању Срба у Одбрамбено-отаџбинском рату и процесу стварања Републике Српске буде упозната свјетска јавност било би добро да се овај и будући томови *Атласа* преведу на енглески језик. Постоји потреба да се о страдању Срба у Одбрамбено-отаџбинском рату упознају ученици, студенти и шира јавност у Републици Српској. Из наведеног разлога било би добро да се овај том *Атласа* у другом издању а и наредни томови приликом прве објаве буду штампани у већем тиражу. Њихово мјесто је у свим образовним и културним установама: основним и средњим школама, јавним и приватним високошколским установама, архивима, библиотекама, музејима. РЦИРЗ је олакшао доступност овог дјела а и других својих издања преко своје интернет странице омогућивши заинтересованим лицима њихов преглед. Објављивањем *Атласа злочина на Србима у Одбрамбено-отаџбинском рату* додатно су, а биће још више (са објављивање следећих томова), учвршћени темељи за истраживање историје Републике Српске.